



PROPOZYCJE ZAŁOŻEŃ DO SYSTEMU SŁUŻB KONSERWATORSKICH – STANOWISKO WOJEWÓDZKICH KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

*Proposals of assumptions for the system of conservation
services - the position of voivodeship conservators*

*Barbara Bielinis-Kopec**

SUMMARY: Regional Historic Preservation Officers are of the opinion that monument protection system in Poland needs to be modified. According to them, however, these changes need to be preceded by in-depth analysis of the existing situation, e.g. the condition in which historic monuments and sites are preserved in Poland, the sources of financing works carried out to monuments and sites, the role that historic preservation offices play in administration combined with regional governors, and the current financial and HR situation in specific government bodies.

Changes made to the monument protection system should result in improving the conservational state of historic monuments and sites as well as improving functioning of historic preservation service in competence-, organisation-, and finance-related aspects. Furthermore, as a consequence, local government bodies and the society should become more aware of their responsibilities pertaining to historic monuments and sites. The role of local government historic preservation service should be also taken into consideration.

According to Regional Historic Preservation Officers, the changes should be aimed at the following: strengthening the office of General Historic Preservation Officer who will shape historic preservation policy in Poland and coordinate actions taken by state and local historic preservation service; subordinating Regional Historic Preservation Officers directly to the General

Historic Preservation Officer (within structures of the Ministry of Culture and National Heritage); improve the organisational and financial situation in Regional Historic Preservation Offices and adapt it to their needs; developing a model of local government historic preservation service in terms of their competences, organisational structure, and subordination (control- and merit-related) to Regional Historic Preservation Officers. It is necessary to make legislative changes to the monument protection law not only by issuing clear, uniform, and adoptable regulations but also by correlating regulations pertaining to protection of historic monuments and sites with other existing acts of law. It is also essential to perform comprehensive analysis of the list of Polish monuments and sites (register and record of historic monuments and sites) as well as develop and implement a financial support system for taking care of historic monuments and sites and include properties owned by the state treasury into this system. It must be also emphasised that there is a strong need for increasing social importance of guardianship of monuments and sites and making the society aware of limitations and benefits pertaining to monument protection.

KEY WORDS: historic preservation policy, the model of local and central government historic preservation offices, monument protection law, social education and care for historic monuments and sites.

Wojewódzcy konserwatorzy zabytków stoją na stanowisku, że system ochrony zabytków w Polsce wymaga zmian¹. Jednak wszelkie zmiany systemowe powinny zostać poprzedzone gruntowną analizą

* PhD Barbara Bielinis-Kopec, Voivodeship Monument Conservator of Lubuskie

¹ W ramach dyskusji nad systemem ochrony zabytków w Polsce głos zabrali również wojewódzcy konserwatorzy zabytków. W ich imieniu, Barbara Bielinis-Kopec Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, sformułowała i przedstawiła wnioski do systemu ochrony zabytków podczas konferencji naukowej pt. Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce, która towarzyszyła Dorocznemu Zgromadzeniu Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS w dniach 3–4 grudnia 2015 roku w Warszawie. Większość wojewódzkich

występujących uwarunkowań, dotyczących m.in. stanu zachowania zabytków w Polsce, finansowania prac przy zabytkach², usytuowania urzędów konserwatorskich w ramach administracji zespolonej z wojewodą, wraz z analizą sytuacji finansowej i kadrowej poszczególnych urzędów.

Wszelkie zmiany w systemie ochrony zabytków powinny być dogłębnie przemyślane i skonsultowane z szeroko rozumianym środowiskiem. Winny prowadzić do poprawy stanu zachowania zabytków; usprawnienia funkcjonowania służb konserwatorskich pod względem kompetencyjnym, organizacyjnym i finansowym, a ponadto służyć zwiększeniu aktywności i odpowiedzialności samorządów oraz społeczeństwa za zabytki. Należy również uwzględnić miejsce samorządowych służb konserwatorskich w tym systemie.

Zdaniem wojewódzkich konserwatorów zabytków zmiany powinny podążać w następujących kierunkach:

1. Przywrócenia apolitycznego, merytorycznego Urzędu Generalnego Konserwatora Zabytków, który będzie kreować politykę konserwatorską w skali całego kraju oraz koordynować działalność służb konserwatorskich (państwowych i samorządowych) pod względem merytorycznym, kompetencyjnym, organizacyjnym i finansowym.

konserwatorów zabytków przedstawiła postulaty do wspólnego stanowiska w tej sprawie. Miejscami były one zróżnicowane, głównie w zakresie podziału kompetencji pomiędzy państwowe i samorządowe służby konserwatorskie, stąd autorka zmuszona była dokonać pewnego wyboru, zastrzegając konieczność dalszej dyskusji nad tymi zagadnieniami. W pozostałym zakresie były one w większości zbieżne, w szczególności jeżeli chodzi o ponowne włączenie wojewódzkich konserwatorów zabytków w struktury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

² Od 2007 roku utrzymuje się znaczna dysproporcja w podziale środków na ochronę zabytków, które pozostają w dyspozycji wojewódzkich konserwatorów zabytków z przeznaczeniem na dotacje na prace konserwatorskie i roboty budowlane w zabytkach. W ustawie budżetowej na 2007 roku Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków dysponował kwotą 9 970 tys. zł, w dyspozycji Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozostawała kwota 9 980 tys. zł, a Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków miał do dyspozycji 6 450 tys. zł. Rok później Podkarpacie uzyskało 10 205 tys., Małopolska – 6 509 tys. zł, zaś budżet Śląska „zmałał” do kwoty 8 060 tys. zł. W 2009 roku odpowiednio zaplanowano w budżecie Państwa kwoty: 10 207 tys. zł (Podkarpacie), 5 000 tys. zł (Śląsk) i 6 509 tys. zł (Małopolska). W kolejnym roku 2010 – 8 948 tys. zł (Podkarpacie), 4 018 tys. zł (Śląsk) i 5 800 tys. zł (Małopolska), zaś w roku 2011 odpowiednio 9 244 tys. zł (Podkarpacie), 2 320 tys. zł (Śląsk) i 5 530 tys. zł (Małopolska). Na tym tle budżet Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie tylko jest znikomy, ale i sukcesywnie małał: w 2007 roku wynosił 623 tys. zł, w latach 2008–2009 – 613 tys. zł, zaś w latach 2010–2013 – 463 tys. zł. W niewiele lepszej sytuacji znajdowali się pozostali wojewódzcy konserwatorzy zabytków. W latach 2010–2014 poniżej 1 mln. zł pozostawało w dyspozycji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (przy czym od roku 2010, gdy dysponował on kwotą 502 tys. zł wzrósł do kwoty 740 tys. zł w 2014 roku). Na podobnym poziomie kształtował się budżet Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który w 2010 roku dysponował kwotą 740 tys. zł, by po niewielkich obniżkach w latach kolejnych osiągnąć w 2014 roku kwotę 721 tys. zł. Środkami finansowymi na poziomie ponad 600 tys. zł dysponował w tym okresie Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Bardziej zróżnicowany był na przestrzeni tych lat budżet Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – 338 tys. zł – w 2010 roku, 280 tys. zł – w 2011 roku, 300 tys. zł – w 2012 roku, 728 tys. zł – w 2013 roku i 560 tys. zł w 2014 roku. Podobnie zróżnicowany był budżet Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – od 650 tys. zł – w 2010 roku, po 380 tys. zł – w latach 2011–2012, 602 tys. zł. – w 2013 roku i 500 tys. zł – w 2014 roku. Najniższymi budżetami na dotacje przy pracach prowadzonych w zabytkach dysponowali konserwatorzy na Mazowszu (w kwocie 450 tys. zł. w latach 2010–2014) oraz na Podlasiu (kwota 270 tys. zł. w latach 2010–2014).

Postulat ten od wielu już lat formułowany jest w różnych gremiach. Odwołując się do przykładów z historii, gdy funkcję Generalnego Konserwatora Zabytków pełnili eksperci, osoby mające ogromny autorytet, o wybitnych zasługach dla ochrony zabytków, należy więc powrócić do dobrych praktyk.

2. Przywrócenia bezpośredniej podległości wojewódzkich konserwatorów zabytków Generalnemu Konserwatorowi Zabytków w strukturach Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
Stanowisko to wyrażone zostało przez wojewódzkich konserwatorów zabytków na konwencji w dn. 16 czerwca 2015 roku w Gdańsku, jednakże podnoszone było w różnych gremiach sukcesywnie od wielu lat. Należy zauważyć, iż obecnie podstawowym problemem jest podwójne zwierzchnictwo Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków, jako administracji zespolonej tj. podległość organizacyjna i finansowa Wojewodom – Ministerstwu Administracji i Cyfryzacji i podległość merytoryczna – Generalnemu Konserwatorowi Zabytków – Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
3. Kompleksowej analizy sytuacji organizacyjnej i finansowej Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków w kraju i jej zrównoważenie tj. dostosowanie budżetów poszczególnych urzędów do realiów, potrzeb oraz do ilości występujących na danym terenie zabytków i stanu ich zachowania. Środki, którymi dysponują wojewódzcy konserwatorzy zabytków są generalnie zbyt małe w stosunku do potrzeb, wynikających z nałożonych obowiązków ustawowych. W szczególności dotyczy to ograniczeń w możliwości zatrudnienia dodatkowych pracowników, co wpływa na poziom ochrony zabytków. Kontrole zabytków, będących w złym stanie zachowania, ograniczają się praktycznie do niezbędnego minimum, gdyż większość spraw załatwianych w urzędach koncentruje się na terminowym wydawaniu pozwoleń i uzgodnień. Od lat obserwuje się, iż sukcesywnie wzrasta ilość wpływających do urzędów wniosków w sprawie pozwoleń na prace w zabytkach – w niektórych urzędach od 2004 roku wzrosła o ok. 100%, przy utrzymującym się od lat, na tym samym niskim poziomie, stanie zatrudnienia! Corocznie wzrasta również ilość składanych wniosków o dotacje. Merytorycznej obsługi wymagają też dotacje związane z pozyskanymi przez właścicieli zabytków środkami unijnymi lub dotacjami udzielonymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Samorządy Województw, Gmin i Powiatów. Powoduje to konieczność dokonywania odbiorów częściowych i końcowych prac, sprawdzanie kosztorysów, itp.
4. Wypracowanie modelu samorządowych służb konserwatorskich w zakresie ich kompetencji, organizacji i usytuowania w strukturach samorządu oraz podległości (merytorycznej i kontrolnej) wojewódzkim konserwatorom zabytków.
Działalność samorządowych służb konserwatorskich wymaga ujednoczenia zasad w skali całego kraju. Dotyczy to zarówno ustalenia zakresu kompetencji, jak i uwarunkowań organizacyjnych i finansowych. W aktualnie zawieranych porozumieniach pomiędzy wojewodami a samorządem występuje znaczna dowolność pod względem merytorycznym (zakres rzeczowy). Powierzone zadania wykonywane są czasami nieodpłatnie, czasami zaś za wynagrodzeniem wydzielanym z funduszy wojewódzkich konserwatorów zabytków. Należy więc ustalić jasne zasady finansowania oraz zakres przekazywanych kompetencji.
Samorządowy konserwator zabytków powinien być zatrudniony na samodzielny stanowisku, podlegając bezpośrednio pod starostę, burmistrza, wójta, prezydenta bądź ich zastępców. Powinien

mieć zapewnioną obsługę administracyjną oraz kadre merytoryczną – ilość osób zatrudnionych w biurze konserwatora samorządowego powinna uwzględniać ilość i rodzaj przekazanych zabytków. Zakres przekazywanych kompetencji powinien uwzględniać możliwości kadrowe służb samorządowych. Należy określić kryteria merytoryczne jakie powinien spełniać samorządowy konserwator zabytków. Warto też rozważyć ustanowienie samorządowych konserwatorów zabytków na szczeblu powiatów i miast na prawach powiatów, z możliwością ustanowienia samorządowych konserwatorów zabytków na szczeblu gmin.

5. Dokonania rozdzielenia kompetencji służb państwowych i samorządowych oraz określenia zakresu nadzoru merytorycznego nad służbami samorządowymi przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

Rozdział kompetencji w odniesieniu do zabytków mógłby przebiegać w ten sposób, że działalność służb państwowych koncentrowałaby się na zabytkach o największych wartościach (wymagających większego nadzoru nad prowadzonymi pracami, poprzedzenia ich właściwymi badaniami itp.) lub ich rodzajach. Tak więc służbom państwowym należałoby powierzyć zabytki wpisane na listę UNESCO i Pomniki Historii³, a ponadto rozważyć, czy nie zachować również w ich kompetencji zabytki: archeologiczne, ruchome, sakralne, rezydencjonalno-parkowe, obronne, użyteczności publicznej (np. ratusze) i najcenniejsze zespoły urbanistyczne (zespoły staromiejskie). Działalność wojewódzkich konserwatorów zabytków powinna koncentrować się na kreowaniu polityki ochrony zabytków w regionach (planowanie przestrzenne) i zasobie (rejestr i ewidencja zabytków). Po stronie służb państwowych, w ramach nadzoru nad służbami samorządowymi, powinny pozostać uzgodnienia dotyczące inwestycji własnych samorządu oraz zabytków stanowiących mienie samorządu. Jednocześnie należałoby rozważyć przeniesienie uprawnień dotyczących niektórych zabytków znajdujących się w rejestrze zabytków (np. zabudowamieszkalna, zagrodowa, industrialna) i zabytków w ewidencji, jak również wycinki drzew na terenach zespołów urbanistycznych – na samorządowych konserwatorów zabytków. Jest to tylko przykładowa propozycja podziału kompetencji, wymagająca szczegółowego rozpoznania w odniesieniu do poszczególnych województw.

Należy ponadto określić na jakich zasadach i płaszczyznach działania będzie prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków kontrola działalności służb samorządowych oraz kontrola zabytków, znajdujących się w gestii tych służb. Może się ona odbywać na zasadach określonych np. w art. 42 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r., przyznającym uprawnienia kontrolne Generalnemu Konserwatorowi Zabytków w przypadku spraw „szczególnej wagi”.

6. Dokonania zmian legislacyjnych w ramach prawa ochrony zabytków z określeniem jasnych, spójnych i egzekwawalnych przepisów oraz korelacji przepisów dotyczących ochrony zabytków z innymi ustawami.

³ Z rozważeniem wyłączenia wpisów obszarowych, które wymagają zwiększonej obsługi kadrowej. Ponowne przejście kompetencji przez wojewódzkich konserwatorów zabytków w tym zakresie wiązałoby się z koniecznością pozyskania dodatkowych etatów na realizację zadań. Należy więc indywidualnie podejść do tego zagadnienia, uwzględniając również dotychczasowe doświadczenia i zaangażowanie samorządów oraz podległych im samorządowych służb konserwatorskich, np. na terenie miasta Poznań i Torunia.

Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku pod wieloma względami nie przystaje do realiów, zawiera też niedoprecyzowane przepisy oraz nieskuteczne przepisy karne za doprowadzenie do zniszczenia zabytku, co utrudnia ich egzekwowanie. Wydanie nakazu konserwatorskiego poprzedza zazwyczaj długotrwała procedura wynikająca z obowiązujących przepisów, m.in. ustalenie stron postępowania (w szczególności spadkobierców), udział stron w prowadzonym postępowaniu (trudności w dostarczeniu korespondencji), długotrwała procedura odwoławcza. Brak skuteczności w egzekwowaniu nakazów i zaleceń konserwatorskich jest spowodowany także częstym umarzaniem tego typ spraw przez sądy i policję lub symbolicznymi karami za naruszenie przepisów.

Dodatkowego uwzględnienia wymaga cały szereg zagadnień, zaczynając od ustawowego sprecyzowania kryteriów uznawania zabytku za Pomnik Historii po np. dopuszczenie możliwości zgłoszenia wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków prac (bez konieczności wydawania decyzji administracyjnych), mieszczących się w zakresie bieżących napraw i utrzymania zabytków. Celowe jest także (analogicznie jak w prawie budowlanym) dopuszczenie możliwości „przenoszenia” pozwolenia konserwatorskiego na nowego właściciela w przypadku nabycia nieruchomości zabytkowej w toku prowadzonych prac. Należy rozważyć, czy na terenach zespołów miejskich wpisanych do rejestru zabytków w zakresie np. reklam, małej architektury, ogródków i innych form zagospodarowania przestrzeni – organem właściwym nie powinien być wójt, burmistrz czy prezydent w oparciu o warunki ogólne ustalone przez samorząd gminy w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W świetle obecnie obowiązujących przepisów prawa budowlanego uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków wymagają, w przypadku obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, tylko prace, na które należy uzyskać pozwolenie na budowę lub rozbiórkę. Natomiast obowiązku takiego nie nakłada się w stosunku do robót remontowych na tzw. zgłoszenie. Dotyczą one np. docieplania, malowania i remontów elewacji, wymiany okien i drzwi, wymiany pokryć dachów (bez ingerencji w ich konstrukcję) i wielu innych prac. Należy podkreślić, iż działania te mają istotny wpływ na wygląd zabytku. Zdarza się, iż w konsekwencji prac remontowych prowadzonych na tzw. zgłoszenie np. dociepla się warstwą styropianu elewacje licowane cegłą lub posiadające bogaty detal architektoniczny oraz wprowadza przypadkową dla zabytku kolorystykę. Podobnie zastępuje się zabytkową stolarkę okienną i drzwiową nową, np. z pcv, nie uwzględniając cech stolarki historycznej, czy też w miejsce dachówki ceramicznej wykonuje się nowe pokrycie dachów z blachodachówki. W konsekwencji tak przeprowadzanych remontów zatarciu ulegają cechy stylowe zabytku i niejednokrotnie kwalifikuje się on do wyłączenia z ewidencji zabytków. Paradoksalnie więc remont zabytku, mający służyć poprawie jego stanu technicznego, nierzadko pozbawia go cech, które decydowały o jego kulturowej wartości.

7. Koordynacja działalności państwowych i samorządowych służb konserwatorskich przez Departament Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Ochrony Zabytków powinien przejąć rolę wiodącą, nie zaś samoograniczającą się tylko do wspierania organu II instancji. W ramach tego na bieżąco powinno się informować wojewódzkich samorządowych konserwatorów zabytków o wszelkich zmianach legislacyjnych oraz o orzecznictwie, powinno nastąpić ujednoczenie procedur i druków, bieżące wydawanie

instrukcji w sprawach szczegółowych oraz systematyczne organizowanie szkoleń, nie tylko dla wojewódzkich konserwatorów zabytków, ale również dla pracowników Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków oraz służb samorządowych. Departament Ochrony Zabytków należałoby włączyć w nadzorowanie wszelkich działań w zabytkach znajdujących się na liście UNESCO, Skarbach Dziedzictwa i Pomnikach Historii, na zasadzie stałej pomocy dla służb konserwatorskich. Departament powinien też służyć pomocą we wszystkich kwestiach formalnych i merytorycznych, a jego stanowisko powinno być spójne i jednorodne.

8. Ukierunkowania działalności Narodowego Instytutu Dziedzictwa i jego Oddziałów Terenowych, jako instytucji wypracowującej modele polityki konserwatorskiej w kraju oraz zaplecza naukowo-badawczego urzędów konserwatorskich.

Proponowane zadania dla Narodowego Instytutu Dziedzictwa to m.in., określenie zakresu dopuszczalnej ingerencji w zabytek, zasad jego modernizacji, odbudowy, rekonstrukcji, adaptacji jak również standardów dokumentacji konserwatorskiej, m.in. projektów konserwatorskich. Może warto rozważyć przejście Oddziałów Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa i powrót do dawnych Biur Badań i Dokumentacji Zabytków przy wojewódzkich konserwatorach zabytków. Należy zauważyć, iż obecnie nie prowadzi się prac badawczych w wielu miejscach w Polsce, brak w związku z tym aktualnych dokumentacji urbanistyczno-konserwatorskich, brak badań architektonicznych i konserwatorskich, zaś badania zlecane ze środków wojewódzkich konserwatorów zabytków mają często charakter interwencyjny. Pomoc Oddziałów Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa dla wojewódzkich konserwatorów zabytków zależy często od lokalnych uwarunkowań, w niektórych województwach jest ona ogromna, zaś w innych znikoma.

9. Weryfikacji zabytkowego zasobu w skali ogólnopolskiej – rejestru, ewidencji zabytków.

Niezbędne jest doprecyzowanie lub zmiana przepisów dotyczących wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, sposobu jej prowadzenia, ujmowania zabytków w ewidencji, trybu wyłączenia z niej, informowania właścicieli, a ponadto praw i obowiązków właścicieli, organów samorządowych i rządowych. W rejestrze i ewidencji zabytków znajduje się wiele obiektów, które nie są zabytkami. Mamy też takie, w stosunku do których, nie jesteśmy w stanie określić, co jest przedmiotem ochrony, jaki jest jej zakres, a nawet – jaki był sens dokonania kiedyś wpisu obiektu czy miejsca nie posiadającego walorów kulturowych do rejestru zabytków. Wiele decyzji jest niewykonalnych z tego powodu. Należy więc doprowadzić do skutecznego uporządkowania rejestru i ewidencji zabytków. Być może zadanie to mogłyby realizować specjalne komisje, a obiekty wykreślone z rejestru przenoszone byłyby do ewidencji zabytków.

10. Opracowania i wdrożenia systemu wsparcia finansowego w opiece nad zabytkami np. ulgi podatkowe, narodowy fundusz ochrony zabytków, preferencyjne kredyty itp. Włączenie w system finansowania opieki nad zabytkami zabytków znajdujących się w zasobie skarbu państwa.

Wielokrotnie wojewódzcy konserwatorzy zwracali uwagę na te problemy, wskazując na potrzebę stworzenia warunków, służących motywowaniu właścicieli do prowadzenia prac konserwatorskich oraz udostępniania należących do nich zabytków.

Należy również zauważyć, że zabytki znajdujące się w zasobie skarbu państwa finansowane są ze skromnych środków, którymi dysponują wojewodowie. Nie ma też możliwości, aby pozyskać dotacje na prowadzenie prac przy tych zabytkach, z których bardzo wiele znajduje się w złym stanie

zachowania, wśród nich cenne zabytki architektury sakralnej i rezydencjonalnej, znajdujące się głównie na ziemiach włączonych do Polski po 1945 roku. Problem ten winien zostać dostrzeżony i rozwiązany.

11. Szerokiej edukacji społecznej, służącej zrozumieniu i akceptacji ograniczeń i korzyści wynikających z ochrony zabytków.

Od wielu lat wojewódzcy konserwatorzy zabytków upominają się o podwyższenie ilości etatów w kierowanych przez nich urzędach, co poprawiłoby skuteczność ich pracy. Poza nielicznymi wyjątkami starania te najczęściej nie przynoszą rezultatów. W tej sytuacji ważne jest znalezienie sprzymierzeńców na rzecz ochrony zabytków, w tym osób zaangażowanych społecznie, czemu służy m.in. popularyzacja materialnego dziedzictwa regionów, która jest ważnym elementem edukacji obywatelskiej, służącej integracji różnych środowisk wokół idei jego ochrony.

12. Przywrócenia właściwej rangi społecznej opiece nad zabytkami. Podporządkowanie społecznych opiekunów zabytków wojewódzkim konserwatorom zabytków.

Idea społecznej opieki nad zabytkami zapisała się chlubie na kartach historii naszego kraju. Stanowi potencjał, który należy wykorzystać i przywrócić mu należną rangę. Wojewódzcy konserwatorzy zabytków, podobnie jak miało to miejsce w przeszłości, powinni ukierunkowywać działania społeczników i współpracować z nimi na rzecz ochrony zabytków w regionach. Znamy liczne przykłady wspólnych działań, które zaowocowały wieloma ocalonymi zabytkami, należy więc powrócić do dobrych praktyk w tym zakresie.

